

75 LAT
PAŃSTWOWEGO MUZEUM ARCHEOLOGICZNEGO
w Warszawie
1928–2003

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE

BULLETIN ARCHÉOLOGIQUE POLONAIS

TOM (VOL.) LVI
2002 – 2003

W 130 ROCZNICĘ TOMU I
1873 – 2003

WARSZAWA 2003 VARSOVIE

**WIADOMOŚCI
ARCHEOLOGICZNE
TOM LVI**

**130 ROCZNICA WYDANIA PIERWSZEGO TOMU
WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNYCH
1873 – 2003**

**75 ROCZNICA UTWORZENIA
PAŃSTWOWEGO MUZEUM ARCHEOLOGICZNEGO
W WARSZAWIE
1928 – 2003**

Redaguje zespół / Editorial staff:

mgr Jacek Andrzejowski (sekretarz redakcji / managing editor), dr Wojciech Brzeziński (redaktor naczelny / editor in chief),
prof. dr. hab. Teresa Dąbrowska (zastępczyni redaktora naczelnego / subeditor), mgr Grazyna Orlińska,
mgr Radosław J. Prochowicz, mgr Andrzej Tomaszewski

Tłumaczenia / Translations:

Anna Kinecka

Katarzyna Czarnecka, Jacek Andrzejowski

Skład i łamanie / Layout:

J. Andrzejowski, Radosław J. Prochowicz

Rycina na okładce: kościana zawieszka grzebieniowata
ze Stodzewa, pow. garwoliński (rys. L. Kobylińska)

Cover picture: a bone comb-pendant
from Stodzew, distr. Garwolin (L. Kobylińska del.)

Sprzedaż detaliczna publikacji Państwowego Muzeum Archeologicznego, w tym egzemplarzy archiwalnych, prowadzona jest
w salach wystawowych muzeum, ul. Długa 52 (Arsenał), 00-241 Warszawa. Płatność gotówką; wystawiamy rachunki i faktury.
Ponadto nasze książki i czasopisma można zamawiać w PMA, tel. +48 (22) 831 32 21–25/110 lub pod adresem internetowym
wydawnictwapma@pma.pl.

Adres redakcji / Editorial office:

Państwowe Muzeum Archeologiczne

ul. Długa 52 (Arsenał), 00-241 Warszawa

tel.: +48 (22) 831 32 21–25/141,152; fax: +48 (22) 831 51 95; e-mail: j.andrzejowski@pma.pl

SPIS TREŚCI

Contents

75 lat Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie (1928–2003)	
Wojciech Brzeziński, 75 lat Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie 75 Years of the State Archaeological Museum in Warsaw	3
Wojciech Nowakowski, Działalność naukowa PMA Scientific Activity of the State Archaeological Museum	7
Danuta Piotrowska, Z dziejów Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie The History of the State Archaeological Museum in Outline	13
Miscellanea	
Jerzy Libera, Nowe znalezisko gromadne krzemiennych narzędzi wórowych na stanowisku 1C w Gródku nad Bugiem A New Multiple Find of Flint Blade Tools at Gródek nad Bugiem, Site 1C	37
Jerzy Libera, Znaleziska gromadne siekier krzemiennych z Lubelszczyzny Multiple Flint Axe Deposits from the Lublin Region	45
Marek Florek, Anna Zakościelna, Depozyt wórow krzemiennych z Krowiej Góry koło Sandomierza (stan. 14. gm. Łoniów, woj. świętokrzyskie) Deposit of Flint Blades from Krowia Góra near Sandomierz (Site 14, Comm. Łoniów, Woj. Świętokrzyskie)	51
Aneks: Witold Migal, Analiza technologiczna wórow z Krowiej Góry k. Sandomierza Technological Analysis of Blades from Krowia Góra near Sandomierz	60
Anna Drzewicz, Dwa czekany typu Nortycken z Czubina ze zbiorów Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie Two Knobbed Shaft-Hole Axes Type Nortycken from Czubin in the Collection of the State Archaeological Museum in Warsaw	63
Teresa Węgrzynowicz, Zabytki z wczesnej epoki żelaza z terenów Rosji w zbiorach Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie Early Iron Age Finds from Russia in the Collection of the State Archaeological Museum in Warsaw Материалы раннего железного века с территории России в фондах Государственного Археологического Музея в Варшаве	69
Bartłomiej Karch, Materiały z wczesnej epoki żelaza z Kalisza Tyńca, woj. wielkopolskie Early Iron Age Finds from Kalisz Tyniec, Woj. Wielkopolskie	87
Aleksandra Żórawska, Dwa nieznanne cmentarzyska kultury łużyckiej z Ziemi Dobrzyńskiej Two Unknown Lusatian Culture Cemeteries in Dobrzyń Province	103
Vykintas Vaitkevičius, Badania cmentarzyska kurhanowego koło wsi Pakalniiai na Litwie. Przyczynek do dyskusji nad datowaniem początków kultury kurhanów wchodniolitewskich Archaeological Investigation of a Barrow Cemetery at Pakalniiai, Lithuania. Contribution to the Discussion on the Dating of the Origins of the East-Lithuanian Barrow Culture Archeologiniai Pakalnių pilkapių tyrinėjimai, Lietuva Pretekstas diskusijai dėl ankstyvosios Rytų Lietuvos pilkapių kultūros datavimo	111
Sylwia Małachowska, Nieznany skarb (?) z Leszna koło Łęczycy An Obscure Hoard (?) from Leszno near Łęczycza	125

Materiały

Mirosława Andrzejowska, Groby kloszowe z cmentarzyska w Stodzewie, gm. Parysów, stan. 3 Cloche Grave Culture Graves at the Cemetery at Stodzew, Comm. Parysów, Site 3	131
Mirosława Andrzejowska, Cmentarzysko fazy wielkowiejskiej na stan. 1 we Władysławowie Chłapowie, woj. pomorskie Cemetery of the Wielka Wieś (<i>Grossendorfer</i>) Phase, at Władysławowo Chłapowo, Site 1	145
Urszula Kobylińska, Zbigniew Kobyliński i Dariusz Wach, Wyniki badań wykopaliskowych grodziska w Klukowiczach na Podlasiu Excavation of the Stronghold at Klukowicze in Podlasie (NE Poland)	189
Aleksandra Żórawska, Ocalałe i niepublikowane materiały z badań Waldemara Heyma w Bystrzcu, powiat kwidzyński (Weißhof, Kr. Marienwerder) Unpublished and Survived Materials from Excavations of Waldemar Heym at Bystrzec, Distr. Kwidzyn (Weißhof, Kr. Marienwerder)	229
Zbigniew Nowakowski, Cmentarzysko kultury przeworskiej w Żdżarowie, pow. sochaczewski A Cemetery of the Przeworsk Culture at Żdżarów, Distr. Sochaczew	283
Polskie badania w Dawidgródku nad Horyniem (część 1)	
Sylwia Małachowska, Polskie badania archeologiczne na grodzisku w Dawidgródku nad Horyniem (Białoruś) Polish Archaeological Research at the Hillfort at Davyd-Haradok on the Haryn' (Belarus) Польскія археалагічныя даследаванні на гарадзішчы ў Давыд-Гарадку над р. Гарынь (Беларусь)	381
Caroline Earwood, Wooden Artefacts from the Medieval Town of Dawidgródek, Belarus Drewniane zabytki ze średniowiecznego miasta w Dawidgródku, w Republice Białoruś Знаходкі з дрэва з сярэднявечнага гарадзішча ў Давыд-Гарадку, у Рэспубліцы Беларусь	393
Sylwia Małachowska, Wyroby z żelaza i obróbka tego metalu na terenie grodu w Dawidgródku nad Horyniem (Białoruś) Iron Finds and Ironworking at the Early Medieval Hillfort at Davyd-Garadok on the Haryn' (Belarus) Вырабы з жалеза і апрацоўка гэтага металу на тэрыторыі гарадзішчы ў Давыд-Гарадку над р. Гарынь (Беларусь)	431
Sylwia Małachowska, Obróbka metali nieżelaznych z grodziska w Dawidgródku nad Horyniem (Białoruś) Nonferrous Metal Finds from the Early Medieval Hillfort at Davyd-Garadok on the Haryn' (Belarus) Апрацоўка каляровых металаў у Давыд-Гарадку (Беларусь)	451
Aneks: Longina Koziarowska, Metaloznawcze badania zabytków pochodzących z Dawidgródka w dawnym powiecie stolińskim (Białoruś)	463
Wykaz skrótów	469

SYLWIA MAŁACHOWSKA

NIEZNANY SKARB (?) Z LESZNA KOŁO ŁĘCZYCY

AN OBSCURE HOARD (?) FROM LESZNO NEAR ŁĘCZYCA

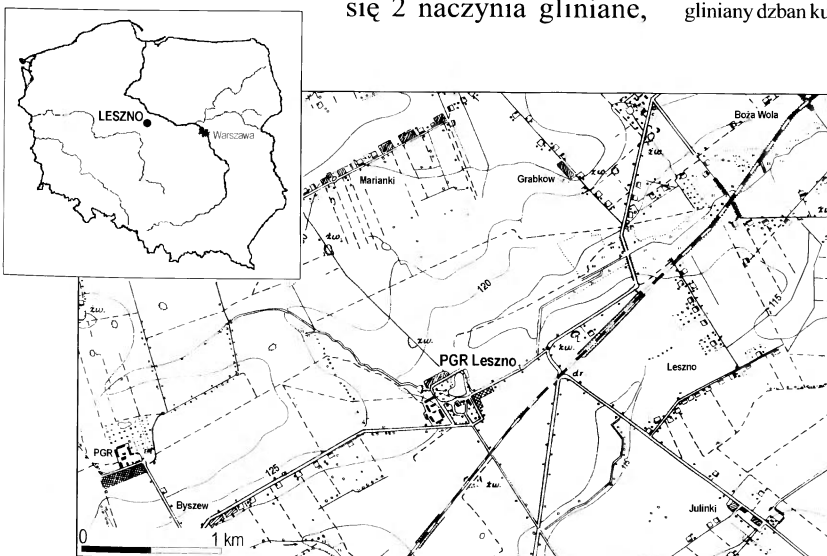
W zbiorach Galerii Sztuki Starożytnej Muzeum Narodowego w Warszawie, pod numerami inwentarza MN 237197 i 237198, znajdują się dwie srebrne zawieszki półksiężycowate – lunule¹. Na obu zabytkach zachował się dawny numer 2678. Z wpisów inwentarzowych wynika, że oznaczone tym numerem przedmioty pochodzą z miejscowości Leszno, w dawnym powiecie łęczyckim. 23 maja 1916 roku Wanda Troetzer z Warszawy ofiarowała Muzeum zbiór zabytków wykopanych na terenie majątku Leszno, którego właścicielem był pan Sławiński. Przekazanych zostało wówczas *siedem ozdób arabsko-słowiańskich*, 7 monet srebrnych, z których 3 zachowane były we fragmentach, 1 moneta brązowa oraz 3 popielnice gliniane i fragmenty ceramiki – 22 ułamki, z których 9 pochodziło prawdopodobnie z kolejnej popielnicy. W jednej z popielnic znajdowały się 2 naczynia gliniane,

2 zgięte groty żelazne, złamany, żelazny grot strzały, fibula brązowa, 2 fragmenty noży i ułamek przedmiotu żelaznego². Srebrne ozdoby otrzymały numer 2678, monety 2679, a popielnice wraz z zawartością 2680–2682.

W czasie prowadzonych studiów okazało się, że w granicach dawnego powiatu łęczyckiego znajdowały się dwie miejscowości o nazwie Leszno: pierwsza z nich to wieś i osada Leszno w gminie Kutno (pow. kutnowski, woj.

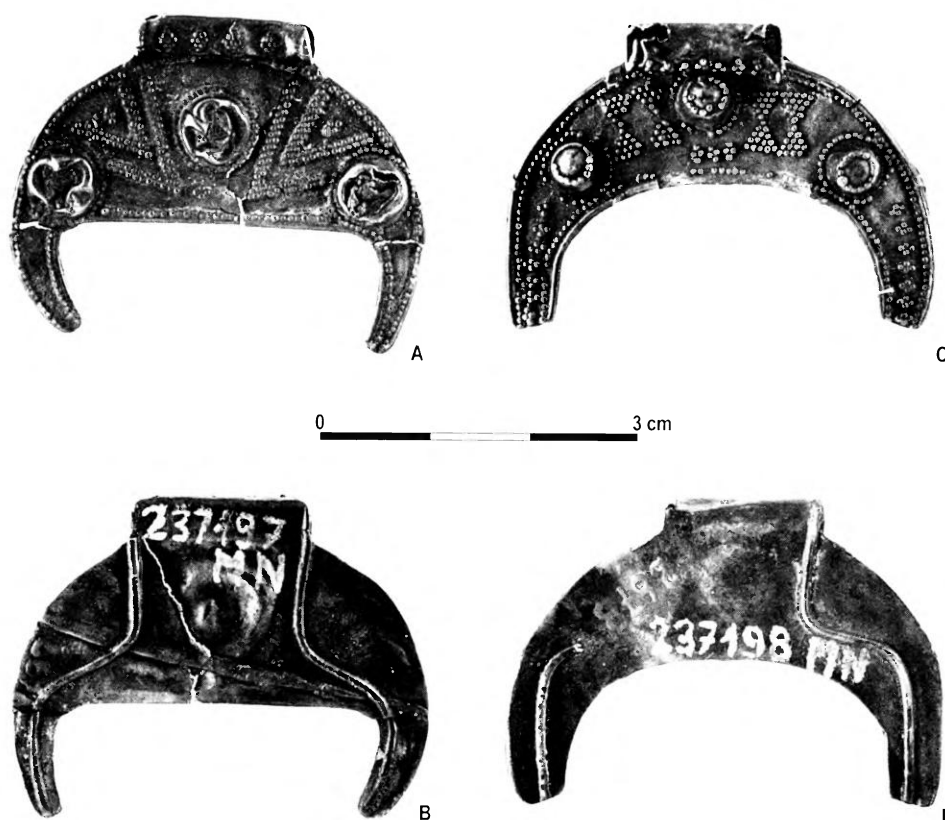
¹ Lunule te wcześniej znajdowały się w Galerii Sztuki Zdobniczej pod numerem inw. SZM 5804 MN, skąd 3.01.1992 r. zostały przekazane do Galerii Sztuki Starożytnej.

² Popielnicę zawierającą niegdyś zabytki (d. nr 2680) przekazano do Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie decyzją Ministerstwa Kultury i Sztuki nr ZMOZ (XII-d) 6240/39/87 i pismem PMA/IZ/411/9/87, poz. 331. Przejęte materiały są obecnie zapisane pod numerami inw. PMA IV/8322 – dno i część brzośca czarnego naczynia kultury przeworskiej, oraz III/1594 – dolna część kubka glinianego kultury pomorskiej; ten sam numer ma również gliniany dzban kultury pomorskiej (R. Miłkowska 1962, s. 232, tabl. XLVII: 16), znaleziony w 1914 r. na terenie majątku Leszno. W roku 1938 pani W. Troetzer (zam. przy ul. Smolnej 23) ofiarowała dzban-popielnicę (znajdowały się w niej przepalone kości) Muzeum Narodowemu, w którym nie było wówczas działu archeologicznego. Dlatego dyrektor Muzeum, dr S. Lorentz, przekazał natychmiast zabytek do PMA, prosząc jednocześnie dyrektora tej instytucji o pokwitowanie nabytku ofiarodawczyni. Zachowała się kopia podziękowań, jakie dyrektor doc. dr R. Jakimowicz wystosował do pani Troetzer (teczka „Leszno” w Pracowni Dokumentacji Naukowej PMA; ZOW XIV, 1939, s. 72).

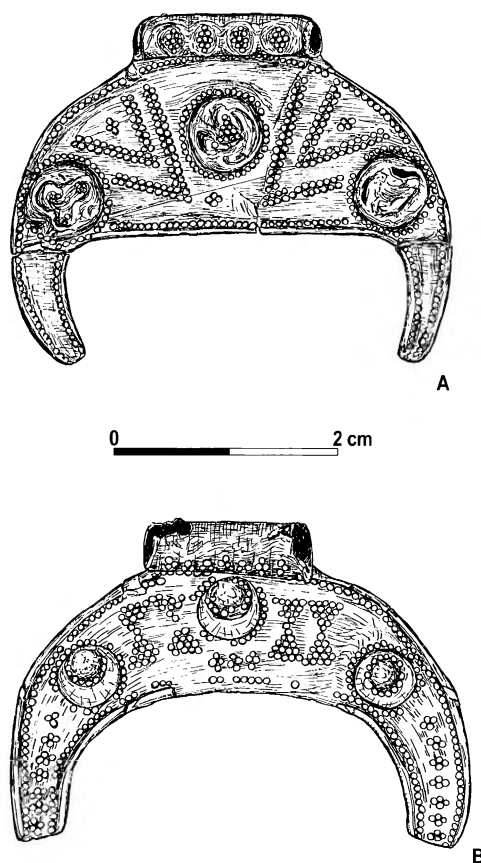

Ryc. 1. Mapa okolic Leszna, gm. i pow. Kutno, woj. łódzkie. W latach sześćdziesiątych XX wieku na miejscu majątku Leszno Wielkie znajdował się PGR Leszno. Rys. G. Nowakowska

Fig. 1. A map of the surroundings of Leszno, comm. and district Kutno, woj. łódzkie. In 1960 at the place of the Leszno Wielkie estate was placed a state farm (PGR) Leszno. G. Nowakowska del.

Ryc. 2. L e s z n o, woj. łódzkie. Srebrne zawieszki półksiężycowate nr 1 (A,B) i nr 2 (C,D). Fot. A. Ring, B. Tropiło
Fig. 2. L e s z n o, woj. łódzkie. Silver lunulae no. 1 (A, B) and no. 2 (C, D). Photo A. Ring, B. Tropiło

Ryc. 3. L e s z n o, woj. łódzkie. Srebrne zawieszki półksiężycowate nr 1 (A) i nr 2 (B). Rys. G. Nowakowska

Fig. 3. L e s z n o, woj. łódzkie. Silver lunulae no. 1 (A) and no. 2 (B). G. Nowakowska del.

łódzkie), druga – wieś leżąca nad Nerem, w gminie Grabów (pow. koniński, woj. wielkopolskie)³. Wiadomo, że Tadeusz Sławiński był w okresie międzywojennym właścicielem majątku w Lesznie Wielkim, w dawnej gminie Witonina (D. Zaroszyć 1991, s. 20), a zatem omawiane lunule pochodzą z Leszna w woj. łódzkim (Ryc. 1).

Materiały

1. Lunula srebrna, wycięta z blachy wraz z rurkowato zwiniętym uszkiem (Ryc. 2A,B, 3A). Kształt jest zbliżony do półkolistego, dolna krawędź prosta i wyraźnie wyodrębnione rogi, zaokrąglone na końcach (korpus skośnie pęknięty, oba rogi odłamane). Widoczna jest, szczególnie na stronie spodniej, lekko ukośna zakładka blachy (zmarszczenie). Gładkie listewki z brzegów uszka przechodzą na stronę spodnią, gdzie wygięte esowato dochodzą do końców rogów, stanowiąc wzmocnienie zawieszki. Do tych listewek na stronie wierzchniej uszka przylegają po-

jedyncze szeregi granulek, częściowo z nimi stopione. Przód uszka zdobi rząd 4 rombów, każdy z 9 ziaren. Brzegi zawieszki na stronie wierzchniej obwiedzione są cienkim, gładkim drucikiem (widać kilka klamerek przytrzymujących ten drucik) i przylegającym do niego od wewnątrz pojedynczym rzędem granulek. Na korpusie 3 puste guzki (wszystkie zgniecione) – 1 dokładnie na środku, pod uszkiem, a 2 pozostałe u nasady rogów lunuli. Każdy z guzków otoczony jest u podstawy pierścieniem z granulek, a na wierzchołku zdobiony motywem trójkąta z 10 ziaren, do którego wierzchołków przylegają małe trójkąty wykonane z 3 granulek. Pola boczne zdobią pary wsuwanych w siebie kątów ostrych, każdy z dwóch rzędów ziaren. Ich wierzchołki skierowane są ku środkowi zawieszki i jednocześnie lekko odchylone w dół. Wewnątrz mniejszych kątów i pod środkowym guzkiem są umieszczone małe romby z 4 granulek. Wysokość 3,05 cm; długość 3,95 cm; maks. szerokość korpusu 1,5 cm; długość uszka 1,7 cm; średnica uszka 0,35 cm; szerokość rogów u nasady 0,5 cm; wysokość guzków 0,25 cm; średnica guzków 0,65 cm; szerokość gładkiego drucika 0,08 cm; średnica granulek 0,06 cm; szerokość listewki wzmacniającej 0,1 cm; waga 3,128 g.

2. Lunula srebrna, wycięta z blachy wraz z uszkiem (Ryc. 2C,D, 3B). Uszko zawinięte rurkowato na stronę wierzchnią, pochylone do przodu (obie krawędzie uszkodzone). Na brzegach uszka pojedyncze, gładkie listewki, przechodzące na stronę spodnią, gdzie wygięte esowato dochodzą do końców rogów, stanowiąc wzmocnienie zawieszki (jedna listewka zachowana fragmentarycznie). Do listewek na stronie wierzchniej uszka przylegają pojedyncze, częściowo uszkodzone rzędy granulek. U nasady uszka rząd 7 rombów, każdy z 4 ziaren

³ Istotna dla nas zmiana granic powiatu łęczyckiego miała miejsce 1 stycznia 1956 r., gdy wyłączono z niego gromady Byszew i Strzegocin i włączono je do powiatu kutnowskiego (M. B a n d u r k a 1970, s. 41–42). W obrębie powiatu łęczyckiego pozostało jedynie Leszno w gminie Grabów.

(niektóre uszkodzone). Kształt zawieszki półksiężycowatej, końce rogów skośnie ścięte. Krawędź zdobiona gładkim drucikiem (widać kilka klamer mocujących drucik) i przylegającym doń od wewnątrz szeregiem granulek (ornament uszkodzony na dolnej krawędzi). Na korpusie 3 puste guzki o kształcie ściętych stożków – 1 w części centralnej, pod uszkiem, 2 pozostałe u nasady rogów, obwiedzione u podstawy i na wierzchołkach pierścieniami z ziaren (część odpadła); pierścień górny podtrzymywany jest przez obrączkę z gładkiego drucika. Na polach bocznych pary „klepsydr”, zbudowanych z dwóch stykających się wierzchołkami trójkątów, każdy z 15 granulek (niektórych brakuje). Pod środkowym guzkiem, wzdłuż dolnej krawędzi zawieszki 3 romby – każdy z 4 ziaren. Rzędy po 7 podobnych rombów wypełniają wnętrze każdego z rogów. Wysokość 2,9 cm; długość 4,1 cm; maks. szerokość korpusu 1,25 cm; długość uszka 1,5 cm; średnica uszka ok. 0,45 cm; wysokość guzków 0,45 cm; średnica guzków 0,55 cm; grubość drucika 0,1 cm; średnica granulek 0,07 cm; szer. listewki wzmacniającej 0,14 cm; waga 3,237 g.

Analiza

Zawieszki półksiężycowate z Leszna należą do odmiany pierwszej lunuli typu I (M. Dekówna, E. Stattierówna 1961, s. 59; S. Małachowska 1998, s. 74–82, ryc. 26). Obydwie mają tylko po trzy puste guzki, rozmieszczone analogicznie – jeden na środku, pod uszkiem i po jednym u nasady rogów. Zdobienie trzema guzkami jest stosunkowo rzadkie, częściej spotykane są lunule z pięcioma pustymi guzkami. Na polach bocznych lunuli nr 1 widnieje ornament najbardziej typowy dla tego rodzaju ozdób znajdujących na ziemiach polskich, czyli kąty wsuwane w siebie (Ryc. 2A, 3A). Dekoracja parami „klepsydr”, jak na lunuli nr 2 (Ryc. 2C, 3B), jest rzadko spotykana. Uszka obu zawieszek zdobią szeregi rombów ułożonych z drobnych ziarenek. Romby wypełniają także rogi lunuli nr 2, oraz uzupełniają dekorację korpusu obu zabytków. Krawędzie obu zawieszek są ozdobione najprostszym z możliwych pasmem ornamentacyjnym, tj. gładkim drucikiem i przylegającym doń od wewnątrz szeregiem granulek. Na stronie spodniej obu okazów widnieją po dwie listewki, mające na celu ich usztywnienie i wzmocnienie (Ryc. 2B.D). Lunule z Leszna o zbliżonych rozmiarach, pozwalających zaliczyć je raczej do egzemplarzy małych, różnią się od siebie formą. Zbliżony do półkulistego kształt zawieszki nr 1, z wyraźnie wyodrębnionymi rogami, jest charakterystyczny dla większości ozdób omawianego typu. Natomiast lunule o tasiemowatym korpusie przechodzącym bezpośrednio w rogi, jak nasz okaz nr 2, spotyka się rzadziej.

Do produkcji zawieszek półksiężycowatych wykorzystano bardzo cienką blachę srebrną o grubości ok. 0,01 cm. Średnica granulek umieszczonych na powierzchni zawieszek (ok. 0,06–0,07 cm) sugeruje, że do umocowania ich na powierzchni użyto luty niemetaliczne – związki miedzi (D. L. Carroll 1974, s. 35–36).

Stan zachowania zawieszek jest stosunkowo dobry, choć egzemplarz nr 1 ma pęknięty korpus i odcięte rogi. Pęknięcie to mogło nastąpić już po wydobywaniu z ziemi, natomiast rogi mogły być odcięte jeszcze przed zdeponowaniem ozdoby. Sposób rozczłonkowania tej zawieszki jest taki sam, jak w przypadku innych lunul. Dzielono je

przecinając lub łamiąc korpus na trzy części – dwa pola boczne i część środkową z uszkiem, a czasami dodatkowo odłamywano rogi.

Zawieszki półksiężycowate typu I występują na terenie ziem polskich od około połowy X wieku⁴ do połowy XI wieku. Tylko nieliczne fragmenty pochodzą ze skarbów datowanych na lata 60-te XI wieku lub koniec tego stulecia (H. Kočka-Krenz 1993, s. 236–239; S. Małachowska 1998, s. 81–82). Lunula nr 1 z Leszna posiada swe odpowiedniki w skarbach z Dzierznicy II, pow. średzki (wielkopolski) (J. Slaski, S. Tabaczyński 1959, tabl. III:3), Lisówka, pow. międzyrzecki (J. Slaski, S. Tabaczyński 1959, tabl. X), Sejkowic, pow. gostyński (M. Dekówna, E. Stattierówna 1961, tabl. III:3), Obry Nowej, pow. wolsztyński (A. Felczak 1995), a także Alexanderhof, Kr. Prenzlau, w Brandenburgii (T. i R. Kiersnowscy 1959, tabl. 11:1) i Grønby, sn. Grønby, w Skanii (B. Hårdh 1976, s. 46, tabl. 32:1:7). Analogię dla zawieszki półksiężycowatej nr 2 stanowią fragmenty egzemplarzy ze skarbu z Obry Nowej (A. Felczak 1995).

Skarb z Dzierznicy II jest datowany na okres po 979 roku (A. Kmietowicz 1994, s. 165). Monety zachodnioeuropejskie pozwalają określić dwie fazy deponowania skarbu z Obry Nowej, przypadające na lata 974–976 i po roku 1000 (A. Felczak 1995). Skarb z Alexanderhof datowany jest na czasy po 996 roku (T. i R. Kiersnowscy 1959, s. 27–28), a chronologię depozytów z Lisówka i Sejkowic określa się odpowiednio na okres po 1011 roku (J. Slaski, S. Tabaczyński 1959, s. 28) i po 1012 roku (A. Gupieniec, T. i R. Kiersnowscy 1965, s. 50–51). Najpóźniej, bo na czasy po 1024 roku datowany jest skarb z Grønby (B. Hårdh 1976, s. 46). Przytoczone analogie pozwalają przyjąć, że zawieszki półksiężycowate z Leszna pochodzą z ostatniej ćwierci X i pierwszych dziesięcioleci XI wieku.

Nie została do końca rozstrzygnięta kwestia miejsca produkcji zawieszek półksiężycowatych odmiany pierwszej typu I, podczas gdy lunule odmiany drugiej tego typu zgodnie wywodzi się z Rusi. Rozważa się również ruską proveniencję tych pierwszych lub ich miejscową produkcję, pozostającą pod wpływem wzorców przenikających na ziemie polskie z tamtych terenów (M. Dekówna, E. Stattierówna 1961, s. 61–62; H. Kočka-Krenz 1993, s. 151). Za wytwarzaniem lunul na Rusi przemawia fakt, że obie odmiany typu pierwszego występują na ziemiach polskich wyłącznie w skarbach. Wyjątkami są: zawieszka znaleziona luźno na cmentarzysku wczesnośredniowiecznym w Kałdusie, pow. chełmiński (W. Łęga 1930, s. 169, 617, ryc. 220) i fragment lunuli z grodziska w Naszacowicach, będący jednak importem wielkomorawskim (J. Poleski 1992, s. 31). Na miejscową produkcję zawieszek półksiężycowatych wskazuje swoisty układ ornamentu, nieco odmienny niż na okazach znajdujących na Rusi.

⁴ Na 2. połowę IX wieku datowana jest zawieszka z Naszacowic, pow. nowosądecki, zapewne pochodzenia wielkomorawskiego (J. Poleski 1992, s. 31). Niepewna jest też chronologia okazu ze skarbu z Zawady Lanckorońskiej, pow. tarnowskich, określana na koniec IX wieku (J. Poleski 1992, s. 31, przyp. 13; S. Małachowska 1998, s. 81).

Z obszaru międzyrzecza Bzury i Neru znane są liczne stanowiska z X–XI wieku, łączone zwykle z obecnością na tym terenie „łęczyckiej” grupy plemiennej (S. Zajączkowski 1951, s. 69–70; M. Kamińska 1953, s. 248–249; M. Dulnicz 1990, s. 247–248, mapa 2; SSS 1996, s. 421–422). Zespół osadniczy, położony wokół dzisiejszej Łęczycy, uformował się na skrzyżowaniu ważnych szlaków komunikacyjno-handlowych (A. Chmielowska 1975, s. 339). Przebiegał tędy jeden ze szlaków łączących Ruś z ziemiami polskimi. Trasa ta po przekroczeniu Wisły wiodła przez Solec, Radom, Inowłódz do Łęczycy, gdzie rozwidła się w dwóch kierunkach – na północny zachód w stronę Kujaw oraz na zachód, wzdłuż Neru, przez Koło, Konin do środkowej Wielkopolski. Szlak ten na odcinku między Kraśnikiem a Radomiem funkcjonował według T. Wąsowiczówny (1960, s. 76–78, mapa 2) dopiero od XII wieku. Przez Łęczycę wiodła najkrótsza droga ze Śląska na Mazowsze – z Wrocławia lub Opola przez Kalisz i Łęczycę do Płocka. W trakcie badań archeologicznych Łęczycy ujawniono ślady wczesnośredniowiecznego traktu położonego w pobliżu przeprawy (T. Wąsowiczówna 1960, s. 78). Znaczenie Łęczycy, jako ważnego punktu na szlaku handlowo-komunikacyjnym, potwierdzają liczne skarby srebrne z X–XI wieku, znalezione w międzyrzeczu Bzury i Neru.

W spagu warstwy kulturowej grodziska w Tumie, pow. łęczycki, znaleziono najstarszy skarb wczesnośredniowieczny z omawianego terenu, składający się z kilku ozdób srebrnych oraz dirhema datowanego na rok 936/937 (M. Kamińska 1953, s. 49, ryc. 14; A. Gupieniec 1975, s. 391). Z Łęczycy pochodzi także depozyt monet arabskich z 2. połowy X wieku (A. Gupieniec, T. i R. Kiersnowscy 1965, s. 35). Pozostałe znaleziska datowane są na 2. ćwierć XI wieku. Drugi skarb z Łęczycy został po wydobywaniu zmieszany ze skarbami z pobliskiego Goszczynna, pow. łęczycki i Sierpowa II, pow. zgierski (A. Gupieniec, T. i R. Kiersnowscy 1965, s. 27–28, przyp. 1). We wsi Mniszki, pow. łęczycki, w 1897 r. znaleziono depozyt, zawierający srebrne ozdoby, monety zachodnioeuropejskie i srebro siekane (M. Kamińska 1953, s. 55). Poza tym z tego terenu są znane srebrne skarby z Leżnicy Małej, pow. łęczycki oraz z Ozorkowa, Sierpowa I i ze Śliwnik, pow. zgierski (A. Gupieniec, T. i R. Kiersnowscy 1965; Skarby 1982, mapa 1;

A. Gupieniec 1975, ryc. 1). Większość z tych depozytów (prócz znaleziska z Łęczycy z X wieku i ze Śliwnik) zawierała oprócz monet także ozdoby srebrne, a czasem również surowiec. Takie nagromadzenie tutaj skarbów srebrnych wiąże się zapewne z rozkwitem w X–XI wieku łęczyckiego skupiska osadniczego, czerpiącego korzyści z położenia na szlaku handlowym. Znaleźisko srebrnych przedmiotów z Leszna, leżące na obrzeżu skupiska stanowisk w rejonie Łęczycy (por. M. Dulnicz 1990, mapa 2), nie jest więc na tym tle niczym zaskakującym. Łączy się ono najpewniej ze wspomnianym już szlakiem drożnym, wiodącym z Łęczycy w kierunku Płocka (T. Wąsowiczówna 1960, mapa 2). Pomiędzy tymi miejscowościami, w niedużej odległości od siebie, odkryto dwa skarby srebrne zawierające ozdoby. W depozycie z Sejkowic znajdowało się kilkanaście srebrnych zawieszek półksiężycowatych, w tym kilka całych, pochodzących z naszyjnika (Skarby 1982, mapa 1; M. Dekówna, E. Stattierówna 1961, s. 59). Leszno w gminie Kutno, wzmiankowane jest w dokumentach dopiero pod koniec XIV wieku (S. Zajączkowski, S. M. Zajączkowski 1966, s. 160–161).

Srebrne zawieszki półksiężycowate, zdobione filigranem i granulacją niemal zawsze znajdowano w skarbach. Najpewniej i „arabsko-słowiańskie” ozdoby z Leszna, których było pierwotnie siedem, również pochodzą ze znaleziska gromadnego. W jego skład mogły także wchodzić srebrne monety, przekazane równocześnie do Muzeum Narodowego przez W. Troetzer. Ponieważ nie da się ich obecnie zidentyfikować⁵, a ponadto wśród ofiarowanych numizmatów była moneta brązowa, nie można wykluczyć, że przynajmniej niektóre mogą pochodzić z cmentarzyska kultury przeworskiej. Z kolei za wczesnośredniowieczną metryką monet srebrnych przemawia stan ich zachowania – trzy okazy były we fragmentach, a rozdrabnianie monet jest charakterystyczne dla skarbów z X–XI wieku (S. Suchodolski 1971, s. 197–198).

Warszawa, 1996 r.

*Mgr Sylwia Małachowska
ul. Stryjeńskich 19, m. 134
02-791 Warszawa*

BIBLIOGRAFIA

- Bandurka, M.
1970 Zmiany terytorialne i administracyjne województwa łódzkiego, „Rocznik Łódzki” XIV, s. 25–51.
- Carroll, D. L.
1974 A Classification for Granulation in Ancient Metalwork, „American Journal of Archaeology” 38, s. 33–39.
- Chmielowska, A.
1975 Osadnictwo w Polsce środkowej w okresie od połowy X do połowy XIII w., PMMAE 22, s. 331–371.
- Dekówna, M., Stattierówna, E.
1961 Wczesnośredniowieczny skarb srebrny z Sejkowic, pow. Gostynin, Wrocław.
- Dulnicz, M.
1990 Stan i potrzeby badań nad osadnictwem wczesnośredniowiecznym na Mazowszu (VI–XI w.), (w:) Stan i potrzeby badań nad wczesnym średniowieczem w Polsce, Poznań, s. 243–261.
- Felczak, A.
1995 Wczesnośredniowieczny skarb srebrny z Obry Nowej, woj. zielonogórskie, Warszawa, m-pis pracy magisterskiej w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego.

⁵ Informację tę uzyskałam od Macieja Widawskiego z Gabinetu Numizmatycznego Muzeum Narodowego w Warszawie.

- Gupieniec, A.
1975 Znaleźiska monet wczesnośredniowiecznych na terenie województwa łódzkiego, *PMMAE* 22, s. 391–395.
- Gupieniec, A., Kiersnowscy, T. i R.
1965 Wczesnośredniowieczne skarby srebrne z Polski Środkowej, Mazowsza i Podlasia. Materiały, Wrocław.
- Hírdh, B.
1976 Wikingerzeitliche Depotfunde aus Südschweden. Katalog und Tafeln, „Acta Archaeologica Lundensia” 4/9.
- Kamińska, M.
1953 Grody wczesnośredniowieczne ziem Polski środkowej na tle osadnictwa, *Acta Archaeologica Universitatis Lodzensis* 2, Łódź.
- Kiersnowscy, T. i R.
1959 Wczesnośredniowieczne skarby srebrne z Pomorza. Materiały, Warszawa-Wrocław.
- Kmietowicz, A.
1994 Wczesnośredniowieczny skarb srebrny Dzierznica II. Uwagi o historii znaleziska i jego części orientalnej, „Wiadomości Numizmatyczne” XXXVIII/3–4, s. 161–167.
- Kočka-Krenz, H.
1993 Bizuteria północno-zachodnio-słowiańska we wczesnym średniowieczu, Poznań.
- Łega, W.
1930 Kultura Pomorza we wczesnym średniowieczu, na podstawie wykopalisk, Toruń.
- Małachowska, S.
1998 Wczesnośredniowieczne zawieszki półksiężycowate znalezione na terenie ziem polskich, *APolski* XLIII, s. 37–127.
- Mikłaszewska, R.
1962 Materiały z okresu halsztackiego oraz wczesnego okresu lateńskiego w dorzeczu górnej Warty i środkowej Pilicy ze zbiorów Państwowego Muzeum Archeologicznego, *WA* XXVIII, s. 230–242.
- Poleski, J.
1992 Podstawy i metody datowania okresu wczesnośredniowiecznego w Małopolsce, *ZNUJ MXXXI=Prace Archeologiczne* 52, Kraków.
- Skarby
1982 Skarby wczesnośredniowieczne z obszaru Polski. Atlas, Wrocław.
- Słaski, J., Tabaczyński, S.
1959 Wczesnośredniowieczne skarby srebrne z Wielkopolski. Materiały, Warszawa-Wrocław.
- SSS
1996 Łęczycanie, (w:) *Słownik Starożytności Słowiańskich* VIII/2, Wrocław, s. 421–422.
- Suchodolski, S.
1971 Początki mennictwa w Europie środkowej, wschodniej i północnej, Wrocław.
- Wąsowiczówna, T.
1960 Kalisz na tle wczesnośredniowiecznej sieci drogowej, (w:) *Osiemnaście wieków Kalisza*, t. I, Kalisz, s. 69–101.
- Zajączkowski, S.
1951 Studia nad terytorialnym formowaniem ziem łęczyckiej i sieradzkiej, Łódź.
- Zajączkowski, S., Zajączkowski, S. M.
1966 Materiały do słownika geograficzno-historycznego dawnych ziem łęczyckiej i sieradzkiej do 1400 roku, cz. I, Łódź.
- Zarozyc, D.
1991 Wykaz właścicieli ziemskich dawnego województwa łódzkiego, Warszawa.

AN OBSCURE HOARD (?) FROM LESZNO NEAR ŁĘCZYCA

SUMMARY

The National Museum in Warsaw has in its keeping two silver lunula pendants ornamented with granulation, registered in inventory books as MN 237197 and 237198. An early 20th century label still visible on both specimens – 2678 – suggests that originally they formed part of a find discovered at Leszno, distr. Kutno, woj. łódzkie (Fig. 1). It is known that in 1916 Wanda Troetzer from Warsaw offered the Museum a collection of finds originating from the landed estate at that locality. These included seven ornaments, seven silver and a single bronze coin, three pottery urns complete with their contents and some pottery fragments. The silver ornaments, coins and urns were entered under nos. 2678, 2679 and 2680–2682 respectively.

The crescentic (lunula) pendants in question (Fig. 2, 3) belong to lunula type I variant I (M. Dekówna, E. Stattierówna 1961, p. 59; S. Małachowska 1998, p. 74–82, fig. 26). Both are characterised by the presence of only three sheet bosses. Side faces of the main body of pendant no 1 (Fig. 2A, 3A) are decorated with a pattern of chevrons, apexes facing towards the centre of the pendant; lunula no 2 (Fig. 2C, 3B) features two pairs of hourglass motives. In both specimens suspension loops specimens are ornamented with several lozenges formed of minute grains. Similar motives also fill the horns of pendant no 2, and complete the ornament on the body of both pieces. Edges of the two

lunulae from Leszno are bordered with fine smooth wire, lined on the inside with a row of granules. On the underside each specimen is fitted with a pair of reinforcing strips of silver sheet (Fig. 2B.D). The pendants from Leszno have analogies in specimens noted in hoards dated to the last quarter of the 10th – first decade of 11th c. (Dzierznica II, pow. Środa Wlkp., woj. wielkopolskie, Lisówka, pow. Międzyrzecz, woj. lubuskie, Sejkowice, pow. Gostynin, woj. mazowieckie, Obra Nowa, pow. Wolsztyn, woj. wielkopolskie, Alexanderhof, Kr. Prenzlau in Brandenburg, Germany, Grønby, parish Grønby in Scania, Sweden).

The settlement complex situated in the region of the modern town of Łęczyca developed at the crossroads of important trade routes. The large number of silver hoards clustering in the area most probably may be associated with a period of prosperity enjoyed by the settlement complex in question during the 10th – 11th c. as a result of its favourable location. The locality of Leszno, in Kutno district, is recorded for the first time in documents in late 14th c. Silver ornaments discovered in the area could be associated with an overland route running from the Łęczyca communication node towards Płock. The lunula of interest probably formed part of a silver hoard discovered on the landed estate in Leszno, nearby the town of Kutno.

thum. A. Kinecka

WYKAZ SKRÓTÓW TYTUŁÓW CZASOPISM I WYDAWNICTW WIELOTOMOWYCH

AAC	– „Acta Archaeologica Carpathica”, Kraków	PA	– „Památky archeologické” (wcześniej: „Památky archeologické a místopisné”), Praha
AAHung.	– „Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae”, Budapest	PArch.	– „Przegląd Archeologiczny”, Poznań
AFB	– „Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege”, Berlin (Stuttgart)	PMMAE	– „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Archeologiczna”, Łódź
APolski	– „Archeologia Polski”, Warszawa	PomAnt	– „Pomorania Antiqua”, Gdańsk
AR	– „Archeologické rozhledy”, Praha	Prahistoria ziem polskich	– Prahistoria ziem polskich, tom I: Paleolit i mezolit (red. W. Chmielewski, W. Hensel), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975; tom II: Neolit (red. W. Hensel, T. Wiślański), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979; tom III: Wczesna epoka brązu (red. A. Gardawski, J. Kowalczyk), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1978; tom IV: Od środkowej epoki brązu do środkowego okresu lateńskiego (red. J. Dąbrowski, Z. Rajewski), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979; tom V: Późny okres lateński i okres rzymski (red. J. Wielowiejski), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1981
B.A.R. Int. Series	– British Archaeological Reports, International Series, Oxford	Prussia	– „Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia” (później: „Prussia. Zeitschrift für Heimatkunde”), Königsberg i.Pr.
BerRGK	– „Bericht der Römisch-Germanischen Kommission”, Frankfurt a.M.-Berlin	PSAS	– „Proceedings of the Society of Antiquaries of Scotland”, Salisbury
BJahr.	– „Bonner Jahrbücher”, Köln/Bonn	PZ	– „Praehistorische Zeitschrift”, Berlin-New York
BMJ	– „Bodendenkmalpflege in Mecklenburg-Vorpommern”, Lübstorf (wcześniej: „Bodendenkmalpflege in Mecklenburg. Jahrbuch ...”, Schwerin/Rostock/Berlin)	RArch.	– „Recherches Archéologiques”, Kraków
FAP	– „Fontes Archaeologici Posnanienses” (wcześniej: „Fontes Praehistorici”), Poznań	RB	– „Rocznik Białostocki”, Białystok
Inf.Arch.	– „Informator Archeologiczny. Badania rok ...”, Warszawa	RO	– „Rocznik Olsztyński”, Olsztyn
InvArch.	– „Inventaria Archaeologica, Pologne”, Warszawa-Łódź	SJahr.	– „Saalburg Jahrbuch”, Berlin-New York
JmV	– „Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte”, Halle/Saale	SLA	– „Slovenská archeológia”, Bratislava
JRGZM	– „Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz”, Mainz	SovArch	– „Sovetskaja Archeologia” (Советская археология), Moskva
KHKM	– „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, Warszawa	SprArch.	– „Sprawozdania Archeologiczne”, Kraków
KSIA	– Kratkie soobščeniija Instituta archeologii Akademii nauk SSSR (Краткие сообщения Института археологии Академии наук СССР), Moskva	SprPMA	– „Sprawozdania P.M.A.”, Warszawa
MIA	– Materiały i issledowanija po archeologii SSSR (Материалы и исследования по археологии СССР), Moskva	WA	– „Wiadomości Archeologiczne”, Warszawa
MatArch.	– „Materiały Archeologiczne”, Kraków	ZNUJ	– „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, Kraków
MS	– „Materiały Starożytne”, Warszawa	ZOW	– „Z otchłani wieków”, Warszawa
MSiW	– „Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne”, Warszawa		
MSROA	– „Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego”, Rzeszów-Krosno-Sandomierz-Tarnów (-Przemyśl/Tarnobrzeg)		
MZP	– „Materiały Zachodniopomorskie”, Szczecin		

Państwowe Muzeum Archeologiczne. Warszawa 2003. Wydanie I. Nakład 600 egz.
Druk i oprawa: DRUKARNIA Janusz Bieszczad, ul. Moszczenicka 2, 03-660 Warszawa